

ÇORUM EL SANATLARINDA KULLANILAN MOTİFLER VE ANLAMLARI*

Nuran KAYABAŞI¹
Hilal BOZKURT²
Begül ÖZKOCA³

Atıf/©: Kayabaşı, Nuran; Bozkurt, Hilal; Özkoca, Begül (2016). Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 39-62

Özet: Temelde insanın ana ihtiyaçlarını giderme isteği ile ortaya çıkan el sanatları, asıl uğraşı olmakla beraber daha çok boş zaman uğraşısı olarak da yapılmaktadır. El sanatları çok çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Lif, ağaç, taş, toprak, maden, deri ve hayvansal artıkları, ince dallar, sapsar ve ağaç şeritler kullanılan hammaddeye göre yapılan sınıflandırma ise her zaman güncelliğini korumaktadır. Çorum'da geçmişten günümüze pek çok el sanatının geçim kaynağı olarak yapıldığı bilinmektedir. Bu el sanatları ürünlerini süslemek için yöreye özgü motifler kullanılmıştır.

El sanatlarında kullanılan motifler, duygu, düşünce ve yaşantıların anlatıldığı Türk halk kültürünün bir parçasıdır. Türk kültürünün korunması ve yaşatılması toplumsal yapının geçmişiyle bağlantısını sağlamada büyük önem taşımaktadır. İnsanların kültür ve kimliğinin bir göstergesi olan el sanatlarında kullanılan motifler, yörelere göre farklılık göstermekte ve farklı adlarla bilinmektedir. Bu nedenle yörelerde yapılan el sanatları ve kullanılan motiflerin envanterinin yapılması gelecek kuşaklara bunların aktarılması ve yaşatılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Çorum'da uğraşılan el sanatları ürünleri hammaddelerine göre sınıflandırılmış ve kullanılan motifler açıklanmıştır. Böylece el sanatlarında kullanılan ve yöreye özgü motifler ortaya konularak bir motif dizini oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çorum, El Sanatları, Desen, Motif.

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2016/ **Makale Kabul Tarihi:** 16.05.2016

* Bu çalışma, 4. Türk Dünyası Ekonomi Forumu'nda sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1 Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, e-posta: kayabasinuran@gmail.com

2 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek Yüksekokulu, Geleneksel El Sanatları Bölümü, e-posta: hilal_bozkurt@yahoo.com

3 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek Yüksekokulu, Geleneksel El Sanatları Bölümü, e-posta: kayragoktug@hotmail.com

The Motifs Used In Corum's Handicrafts And Their Meanings

Citation/©: *Kayabaşı, Nuran; Bozkurt, Hilal; Özkoca, Begül (2016). The Motifs Used In Corum's Handicrafts And Their Meanings, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 1, June 2016, pp. 39-62*

Abstract: *Although handicrafts, which were developed in order to meet the needs of humans since ancient times, have been one of the main activities for living, in our time it is generally adopted as a leisure time activity. Handworks are classified according to various criteria. The classification according to the use of raw materials including fiber, wood, stone, soil, metal, leather and animal remains, thin tree branches, stalks and wooden strips in handicrafts currently maintains its validity in our time. It is known that several handicrafts were used in Çorum province throughout the ancient times up to the present. Motives that are specific to the region were used for ornamenting these handicrafts.*

The motives that are used in handicrafts are a part of Turkish folk culture in which the feelings, thoughts and lives are reflected. The preservation of Turkish culture is of crucial importance for maintenance of regional cultural inheritance. The motives which are used in handicrafts are indicators of the Turkish culture and identity and they differ according to the regions where they have emerged and therefore they are referred with different names and details. It is due to these reasons that an inventory of the handicrafts and of the motives that are used in them should be prepared and that they should be inherited to future generations in order to assure their preservation.

In this study, the handicraft works which were produced in Çorum Province of Turkey were classified according to their raw materials and the motives which were used in them were investigated. Thereby, a catalog which classify the motives that were unique to the region were developed.

Keywords: *Çorum, Handicrafts, Pattern, Motif.*

I. GİRİŞ

El sanatları; temelde insanın ana ihtiyaçlarını giderme isteğinden kaynaklanan, basit araç ve gereçlerle yapılabilen, genellikle doğada kolay bulunabilen ya da artık maddeleri hammadde olarak kullanan, yoğun emek ve yaratma gücü isteyen, ortaya çıkardığı üründe fonksiyonel, estetik ve ekonomik olma özelliklerini birleştiren, daha çok boş zaman uğraşısı olmakla beraber asıl uğraşı olarak da yapılabilen bir araştırma alanıdır (Kayabaşı vd. 2011).

Arlı (1990) kitabında, insanoğlunun geçmişten günümüze kadar el sanatları ile iç içe yaşadığını, yiyecek, barınma, avlanma, giyecek, süslenme ve eğlence ihtiyaçlarını karşılarken el sanatı ürünlerinden faydalandıklarını belirtirken aynı zamanda el sanatlarıyla, sanat değeri yüksek, ulusal ve geleneksel özellikleri barındıran eserler meydana getirdiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğu yöreye ya da ait olduğu topluma dair izler barındıran el sanatları, tarih içerisinde basit ve ilkel araçlar kullanılarak ya da herhangi bir araca gereksinim duyulmadan, boş iş gücünü ve boş zamanları değerlendirerek, hem ihtiyacı karşılamış hem de gelir getiren bir iş kolu halini almıştır. Kullanım amacına ve yerine göre ayrı bir değeri olan bu ürünler, çeşitli kişiler tarafından yörelere, fonksiyonlarına, tekniğine ve kullanılan hammaddesine göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır.

Kullanılan hammaddelerine göre;

1. Hammaddeye göre lif işleyen el sanatları
2. Hammaddeye göre ağaç işleyen el sanatları
3. Hammaddeye göre taş işleyen el sanatları
4. Hammaddeye göre toprak işleyen el sanatları
5. Hammaddeye göre maden işleyen el sanatları
6. Hammaddeye göre deri ve hayvansal artıkları işleyen el sanatları
7. Hammaddeye göre ince dallar, saplar ve ağaç şeritler işleyen el sanatları olmak üzere 7 grupta toplanmaktadır (Arlı 1990).

Pek çok yörede çeşitlilik gösteren el sanatları Çorum ilinde de sepetçilik, semercilik, ahşap oymacılık, dokumacılık gibi alanlarda ön plana çıkmaktadır. İskilip'te yapılan sepetçilik, semercilik, urgancılık, Soğucak Köyü'nde ve İskilip Halk Eğitim Merkezi bünyesinde ahşap oymacılığı, Kargı'da Kargı Bezi dokumacılığı, Mecitözü'nde kilim dokumacılığı ve Çorum merkezde hediyelik ve turistik amaçlı üretilen taş ürünler ile Soğucak Köyü'ndeki taş oymacılığı kültürel anlamda Çorum'a ayrı bir zenginlik kazandırmaktadır. Çorum ve ilçelerinde yapılan el sanatları yöredeki insanlara gelir getiren bir uğraşı olmanın yanı sıra çeşitli kurumlar bünyesinde verilen kurslar ya da bireysel atölyelerde yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Toplumların sanat duyarlılığını en kesin ve açık bir biçimde o toplumun süslemelerinde ve süslenme sanatlarında görmek mümkündür. Süsleme açısından son derece zengin olan Türk el sanatlarının gerek İslamiyet öncesi ve gerekse İslamiyet sonrası Türklerin hâkimiyet kurduğu pek çok coğrafi bölgelerdeki süsleme ve el sanatları geleneklerinden etkilenmiş olması doğaldır. Ancak bu etkilenme çok kısa bir zaman dilimi içinde kalmış, gerek malzeme,

teknik, renk, motif ve kompozisyon yönlerinden, gerekse Türklere özgü sadelik yönünden Türk duyuş ve düşüncesinin en önemli ifade aracı haline gelmiştir. Türk süslemesi uygulandığı alanın bütünlüğünü bozmadan o esere ayrı bir ahenk ve güzellik katmaktadır. En basit gibi görünen bir motifin ardında binlerce yıllık bir kültür oluşumunun gelenekleri, görenekleri, efsaneleri ve inançları bulunmakta ve Türk el sanatlarında Türk kültürünün potasında eriyerek yeni bir anlatım ve ifade zenginliği kazanmaktadır (Anonim, 2015).

Bu çalışmada da Çorum'da üretilen el sanatı ürünlerinin kullanılan hammaddeye göre sınıflandırılması yapılarak ürünler üzerinde yer alan desen ve motifler anlamları ve fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

II. MATERYAL VE YÖNTEM

II.I MATERYAL

Araştırmanın materyalini, Çorum ilinde yapılan el sanatları çeşitleri, bu el sanatlarında üretilen ürünlerde kullanılan desen ve motif özellikleri ile bu desenleri yansıtan ürün fotoğrafları oluşturmaktadır.

II.II YÖNTEM

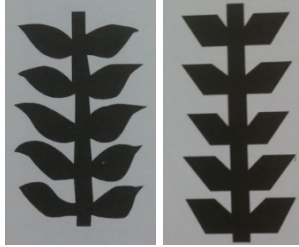
Çorum ilinde, yapılan alan araştırması sonucunda; urgancılık, dokumacılık, yorgancılık, yazmacılık, taş işleri, çömlekçilik, sepetçilik, ahşap işleri, bakırcılık ve semercilik gibi el sanatlarında üretilen ürünlerin incelenmesinde, kullanılan desen ve motif özelliklerini belirlemek amacıyla karşılıklı görüşme yöntemi ile görüşme formları uygulanmıştır. Konunun ayrıntılı bir şekilde açıklanabilmesi için bu el sanatlarına ait ürünlerin görsel belgelendirmesi fotoğraflarla yapılmıştır. Kullanılan motiflerin anlamları literatür esas alınarak açıklanmış, ürünler hammaddelerine göre örneklendirilmiştir.

III. ARAŞTIRMA BULGULARI

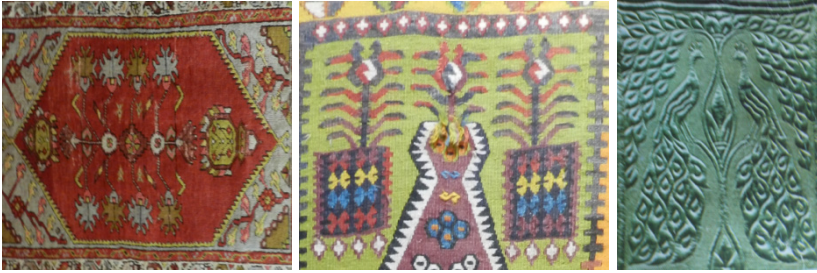
Çorum ilinde yapılan araştırma sonucunda, merkezde ve ilçelerinde, urgancılık, dokumacılık, yorgancılık, yazmacılık, taş işleri, çömlekçilik, sepetçilik ve ahşap işleri, bakırcılık, semercilik gibi el sanatlarının yapıldığı belirlenmiştir. Bu el sanatları çerçevesinde yapılan ürünlerde; hayat ağacı, eli belinde, koçboynuzu, bukağı, pıtrak, su yolu, çengel, göz, kurtağzı, tarak, yıldız, muska, penç, karanfil, lale, kuş ve Güneş Kursu gibi motifler kullanılmaktadır. Bu motiflerin Çorum'da yapılmış bazı el sanatlarındaki örnekleri açıklanmıştır.

A. Hayat Ağacı

Ölümsüzlüğün simgesi olan hayat ağacı, sürekli gelişen, cennete yükselen hayatın dikey bir sembolüdür. Selvi, hurma, palmiye, nar, incir, zeytin, asma, kayın, meşe vb. ağaçlar değişik toplumlarda hayat ağacını temsil etmektedir. Anadolu motiflerinde hayat ağacı “can ağacı” olarak nitelendirilmektedir. Birçok yörenin dokumalarında hayat ağacının üzerinde kuşlar görülür. Bunlar zamanı gelince uçacak olan can kuşlarıdır. Hayat ağacı motifi Anadolu’da mezar taşlarında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Erbek, 2002). Çorum el sanatlarında hayat ağacı motifi; örücülükte, yorgancılıkta, ahşap oymacılığında, tekstil dokumacılığında, ahşap baskıda, halı ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 1. Hayat ağacı motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 2. Halı, kilim ve yorganda hayat ağacı motifi

Fotoğraf 3. Bakır kap ve peşkirde hayat ağacı motifi

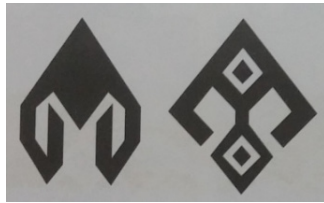

Fotoğraf 4. Çorap, ağaç işleri (çam bardak) ve ahşap baskı kalıbında hayat ağacı motifi

B. Eli Belinde

Eli belinde motifi dişiliğin sembolüdür. Yalnızca analığın ve doğurganlığın simgesi değil, aynı zamanda uğur, bereket, kısmet, mutluluk ve neşeyi de temsil etmektedir (Erbek, 2002). Eli belinde diye adlandırılan ve literatüre bu isimle girmiş olan motif, aynı zamanda soyut figürlü bezemelerin en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Bu motif Anadolu'nun hemen hemen her yerinde "eli belinde", "eli böğründe", "aman kız", "kız" ve "kâküllü kız" isimleriyle anılmaktadır (Erbek, 1986).

Bugün Anadolu'da hemen hemen tüm dokumalarda rastlanan bu motifler, ana tanrıça anlayışı ile oluşan bereket kavramını simgelemektedir. Türkmenlerin giysisi olan üç etek formu, kız-kadın-ana olarak Kibele'nin üç halini belirlemektedir. Anadolu dokumalarında mutluluk, uğur ve saadet, analık, doğurganlık, evliliği sembolize etmektedir (Durul, 1987). Çorum el sanatlarında eli belinde motifi; kilim dokumacılığında, seramik ürünlerde kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 5. Eli belinde motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 6. Kilimde eli belinde motifi

Fotoğraf 7. Seramik, maden ve taştta eli belinde motifi

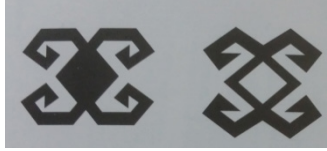
C. Koçboynuzu

“Koçboynuzu” olarak literatüre geçmiş olan motifin kökeni Anadolu’da tarih öncesi dönemlere dayanmaktadır. İlk olarak boynuzlu hayvanların mağara duvarlarına gerçekçi çizimleri yapılmış, daha sonraları bu hayvanlar soyutlaştırılarak sadece boynuzları ile var olmuşlardır. M.Ö. 2600 yılına tarihlendirilen en eski boynuz örneği, Laussel Venüsü’nün elinde tuttuğu bereket boynuzu olarak bilinmektedir (Sinemoğlu, 1984).

Anadolu’da göçebeliliğin biterek tarımsal düzenin başladığı Neolitik dönemin bilinen en eski yerleşkesi olan Çatalhöyük’te yapılan kazılarda boğa, geyik ve koç resimleri ile koç heykelcikleri bulunmuştur. Tarımsal düzene geçilmekle birlikte boğa ve koç aynı zamanda erkekliğin, gücün ve kuvvetin sembolü olmuş, tarımla birlikte toprağın bereketi önem kazanmış ve bu kez yine kadın ile toprak bir anlamda özdeşleştirilmiştir. Anadolu’da M.Ö. 6. yüzyılda gümüş sikkelerin üzerinde görülen koçbaşı ile tanrı ve tanrıça başları, yine aynı sembollerin bir devamı olarak yer almaktadır. Anadolu mitolojisinde gücün, koç ve boğada özellikle de boynuzlarında olduğuna inanılmaktadır (Ateş, 1996; Eyüboğlu, 1998).

Böylece erkek tanrılar güç ve kuvvet anlamları çerçevesinde boynuzlu hayvanlarla, bereket yönleriyle ise kadınla özdeşleşmişlerdir. Boynuzlu hayvanlar aynı zamanda astrolojik anlamlarıyla dikkat çekerler. Örneğin; boğa ve koç aynı zamanda yılın belli aylarının sembolüdürler (Gümüştekin, 2011).

Bugün halenevlerin giriş kapılarında boynuzlu hayvanların başlarını ve boynuzlarını asma geleneği bu kültür aktarımının örneğidir. Anadolu dokumalarında gözlenen koçboynuzu ya da koçbaşı motifi yiğitlik, doğruluk, mertlik ile bereket, kahramanlık, güç ve erkeklik sembolü olarak adlandırılmaktadır (Durul, 1987). Bu motif Anadolu'da "boynuzlu", "koçlu yanış", "gözlü koçbaşı" vb. isimler almaktadır (Anonim, 2011). Çorum el sanatlarında koçboynuzu motifi; tekstil dokumacılığında, halı ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

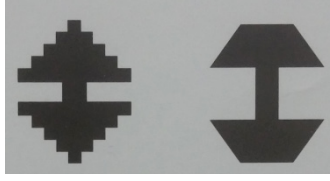
Fotoğraf 8. Koçboynuzu motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 9. Peşkir, halı ve kilimde koçboynuzu motifi

D. Bukağı

Atın koşmasını önlemek için arka ayaklarını birbirine bağlayan bir tür çiftli kelepçedir. Bu kelepçe çifti yaklaşık 60 cm lik bir zincir ile birbirine bağlanır. Bu alet kullanılarak at, katır, eşek gibi hayvanların, otlaktan uzaklaşmaları ve sürü ile birlikte kalmaları sağlanır. Bukağının Anadolu'da bir başka adı köstektir. Dokumalarda rastlanan bukağı motifi aile birliğinin devamını sevgilerin birbirine bağlılıklarını kopmamaları gerektiğini simgeler. Bukağı motifi Anadolu'daki yöreye özgü değişimler göstermektedir (Anonim, 2011). Çorum el sanatlarında bukağı motifi; örücülükte ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 10. Bukağı motifi (Erbek, 2012)

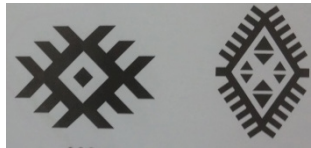

Fotoğraf 11. Kilim ve çorapta bukağı motifi

E. Pıtrak

Pıtrak, tarlada bulunan, dikenleriyle insanlara ve hayvanların tüyelerine yapışan bir bitkidir. Pıtrağın üzerindeki dikenlerin, kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu insanı, onu nazarlık motifi olarak kullanmıştır. “Pıtrak gibi” deyimi, ağaçlardaki meyve bolluğunu ifade etmektedir. Bu yüzden, un çuvallarında, tandır örtülerinde, ekmek üstüne kapanan cicim dokumalarında sıkça kullanılmıştır. Bu motif; bıtrak, pıtrak ya da da bıtrak gibi isimler almaktadır. Norveçte ise pıtrak motifi, “savaş düğümü” olarak bilinmektedir. (Erbek, 2002).

Anadolu’da yetişen ve dikenli bir bitki olan pıtrak (bıtrak), dikenlerinden ötürü göz değmesi ve nazardan korunma amaçlı kullanılmaktadır. Aynı zamanda bolluğu ve bereketi de sembolize etmektedir. Dikenleri ve bölmeleriyle kötü göze karşı nazarı önleme amacına yönelmiştir. Bu motifler genellikle bordürlerde görülmektedir (Erbek, 1986). Çorum el sanatlarında pıtrak motifi; kilim ve cicim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

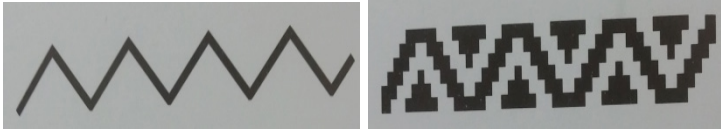
Fotoğraf 12. Pıtrak motifi (Erbek, 2002)

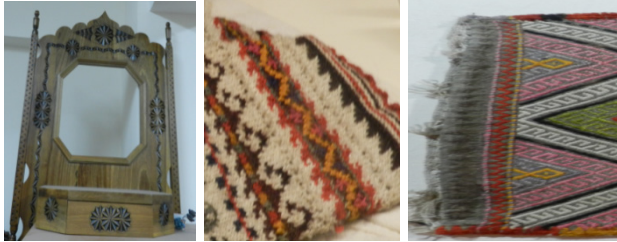
Fotoğraf 13. Kilim ve cıçım dokumada pıtrak motifi

F. Suyolu

Su, yeniden doğuşun, bedensel ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın akışkanlığının ve sürekliliğinin, bereket, soyluluk, bilgelik, saflık ve erdemin sembolüdür. Anadolu'da su yaşamın kendisidir. Anadolu kadınının bütün gün iç içe olduğu su, dokumalarında motif olmuştur. Çorum el sanatlarında suyolu motifini; örücülükte, seramikte, ahşap oymacılığında, ahşap baskıda, halı ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 14. Suyolu motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 15. Ahşap ayna, çorap ve cıçım dokuma kilim suyolu motifi

Fotoğraf 16. Halı, seramik ve çantada suyolu motifi

G. Çengel

Anadolu dokumalarında ve el sanatlarında kullanılan motiflerin sembolik anlamları ve içerikleri birbirini tamamlayıcı ve destekleyici niteliktedir. Bundan dolayı kilim ve halılarda sıkça rastlanmaktadır. Çengel “S” harfi şeklinde, kilim, cicim ve halı gibi dokumalarda yatay veya dikey bir şekilde geometrik olarak kullanılmıştır. Önceden kadınlar, askerde olan sevdiğine birbirine bağlılığın sembolü olarak pıtrak motifli çorap ördükleri için, bu tarz nakışlı Anadolu çorapları “Gönül çengeli” adını almaktadır (Erbek, 2002). Çorum el sanatlarında çengel motifi; örücülükte, bakırcılıkta, halı ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 17. Çengel motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 18. Halı, cicim dokuma kilim, çorap ve bakır kaptta çengel motifi

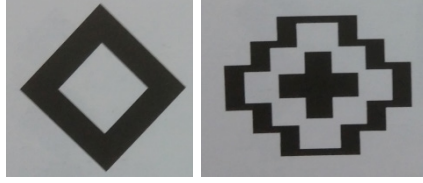
H. Göz

Göz ilk çağlardan bu yana insanın davranış, mimik ve duygularını ele veren, yansıtan, dünyaya açılan bir pencere olmuş ve bu yönleriyle tüm kültürlerde önemli bir öge olarak kabul edilmiştir. Özellikle Anadolu gelenek, görenek ve inanışlarında göz motifi nazara karşı koruyucu amaçlara yönelmiştir. Dokumalarda kötü ya da kem gözlerden korunmak amacıyla baklava ya da karelerin dörde bölünmüş şekli ile kötü gözün etkisi azaltılmış olarak kabul edilmektedir (Erbek, 1986).

Göz motifi, “göz değmek”, “nazara gelmek” şeklinde adlandırılan doğaüstü inanışları ifade etmek amacıyla, dokumalarda yaygın olarak kullanılan bir motiftir. Halk inanışına göre, göz değmeye karşı korunmanın en kolay şekli “göz”dür. Yani, kötü gözün zararlı etkisini yine ancak göz önlemektedir. Bu

nedenle nazara iyi gelmesi amacıyla, halı ve düz dokuma yaygıların başlangıç ve bitişte yer alan ve kilimlik denilen kısmına göz motifi dokunmaktadır. Böylece, dokumaya ve dokuyucuya göz değmesi önleneceği düşünülmektedir (Deniz 2000, Ölmez 2012).

Aynı zamanda bu dokumalar, dokuyanın evini, mutluluğunu nazardan ve kem gözden koruduğuna inanılan ve yere serilen bir çeşit nazarlıktır (Etikan ve Kılıçarslan, 2012). Çorum el sanatlarında göz motifi; örücülükte, yorgancılıkta ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 19. Göz motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 20. Cicim, çorap ve yorganda göz motifi

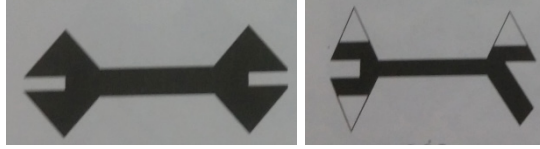
I. Kurtizi-kurtağzı

Kurt izi olarak adlandırılan bu motifler bazı yörelerde kurtağzı, canavar ağız, tilki kulağı ve kedi kulağı olarak da isimlendirilmektedirler. Genel olarak korku ve korunma amaçlarıyla dokunan bu motifler, daha çok kenar suyu olarak yer almaktadır (Erbek, 1986).

Kurt, yapısal özelliği olarak karanlıkta da görebilen bir hayvan olduğu için bu motifte ışığı ve güneşi sembolize ettiği gibi koruma ve korunmanın sembolü niteliğini taşımaktadır. Ayrıca üretkenlik ve gücü simgeler. Bu simge kilimi dokuyanın mutlu olduğunun ve bunu açıkça belirttiğinin ifadesidir (Canay, 2011).

Kurtağzı, bir marangozluk deyiimi olarak çekmece, sandık gibi malzemenin eklem köşelerinde bağlantıyı sağlamak için iç içe geçen üçgen çıkıntılardır. Motif

bu anlamda, aynen bukağı örneğinde olduğu gibi ayrılığı da simgelemektedir. Anadolu'da "çalkak" denilen yaklaşık, tüm nazarlıklarda kullanılan deniz kabuğunun bir başka adı kurtağzıdır (Anonim, 2007). Çorum el sanatlarında kurt izi, kurtağzı motiflerinin; kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 21. Kurtağzı motifi (Erbek, 2002)

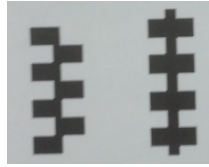
Fotoğraf 22. Kilimde kurtağzı motifi

İ. El-parmak-tarak

El ve parmak motifleri tarih öncesi dönemlerden günümüze dek insanın en önemli varlık göstergesi ve bir anlamda da imzası olmuş, resim ve yazıdan önce bir damga niteliğinde kullanılmıştır. Tarih öncesi dönemlerde mağara duvarlarında rastlanan ilk resimler kırmızı ve siyah el negatifleridir. Bunlar aynı zamanda erk, sahip olma ve elde etme isteğinin ifadeleridir. Hıristiyanlıkta Meryem Ana'nın eli, Müslümanlıkta Hatice Ana'nın eli İslamiyet'le birlikte uğur, iyileştirici özellik ve kutsallık anlamlarına bürünmüştür. Anadolu'da bazı yörelerde el figürleri Allah, Peygamber ve dört halifeyi simgelediği ifade edilmektedir (Acar, 1982). Ayrıca Anadolu'da el motifi nazara karşı koruyucu bir unsur olarak da kullanılmaktadır (Erbek, 1986).

El motifi dokumalarda bütün olarak yer aldığı gibi, parmakları ifade eden sular şeklinde de yapılmaktadır. Tarak motifi ise Anadolu'da evlilik, süslenme, canı, malı, mülkü koruyucu ve temizlik anlamlarını taşımaktadır (Aldoğan, 1984).

Halı, kilim ve tüm el sanatlarında parmak ve ona çok benzeyen bir çubuk üzerinde aşağı yönlü akan ışınları da simgeleyen tarak motifleri üçlü, beşli, yedili ve katları sayılar kullanılmaktadır. El motifi bire bir veya stilize olarak kullanılmakta, bazen orta kısmında göz motifi de yer almaktadır (Erbek, 2002). Çorum el sanatlarında el, parmak, tarak motiflerinin; örücülükte, halı ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 23. El, parmak ve tarak motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 24. Kilim, çorap ve halıda el parmak ve tarak motifi

J. Kuş

Anadolu'da kuş zıt birkaç anlamı birlikte taşımaktadır. Örneğin; Anadolu'da baykuş ölüm, uğursuzluk ve yıkım sembolü iken Turna ve karga ötüşü uğurlu sayılmaktadır (Boratav, 2003). Anadolu Bektaşî inanisında güvercin uğurlu sayılırken, bazı yörelerde de kuşlar iyi ve kötü haber taşıyıcısı olarak tanımlanmaktadır (Gönül, 1965).

Anadolu'da kuşun içinde bir ruhun bulunduğuna ilişkin inançlar bulunmakta, kuşun ölen bir kişinin ruhunu sembolize ettiği düşünülmektedir (Eyüboğlu, 1998). Çorum el sanatlarında kuş motifi; tekstil dokumacılığında, ahşap baskıda ve yorgancılıkta kullanıldığı görülmüştür.

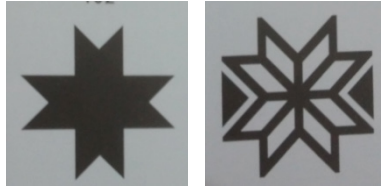
Fotoğraf 25. Kuş motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 26. Yorgan, ahşap baskı kalıpta ve peşkirde kuş motifi

K. Yıldız

Yıldız motifi, Anadolu tarihinde bilinen en eski motiflerden biridir. Anadolu kilim ve halı dokumalarıyla diğer el sanatlarında çok yaygın olarak kullanılmıştır. Bu motifin dokumalardaki geometrik konumunun ise üçgen ve kareler ile iç içe olduğu görülmektedir. Ayrıca yıldız motifi, iç içe geçmiş iki üçgenden oluşmaktadır. Bu form, kare ve haç motifi ile birlikte anlamsal bir bütünlük içerir ve Bu bütünlük evreni simgeler; yani, dört dünya ve dört gök bölgesinin simgesel anlatımıdır (Erbek, 2002). Çorum el sanatlarında yıldız motifi; tekstil dokumacılığında, ahşap oymacılığında, yorgancılıkta, halı dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 27. Yıldız motifi (Erbek, 2002)

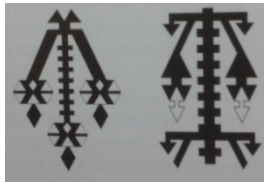
Fotoğraf 28. Halı ve yorganda yıldız motifi

Fotoğraf 29. Sedefli ahşap aynada, ağaç oymada ve peşkirde yıldız motifi

L. Küpe

Küpe Anadolu'nun değişmeyen düğün hediyelerindedir. Dokumada küpe motifi işleyen kız, bununla ailesine evlenme isteğini dile getirir. Çorum el sanatlarında küpe motifinin; kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

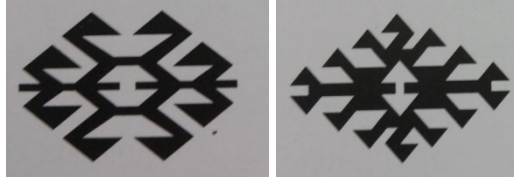
Fotoğraf 30. Küpe motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 31. Cicimde küpe motifi

M. Akrep

Akrep, yılan gibi sürünen hayvanlar gerek Anadolu, gerek Orta Asya Türk kültüründe yer ve toprak ile birlikte ele alınmış dolayısıyla yer altı güçlerinin ya da kötülüğün sembolü olmuştur. Anadolu’da yağmur yağdıramadığına inanılan akrep yağmur duası 136 öncesi yakılarak bereketin geleceğine inanılır (Acıpayamlı, 1976). Anadolu’da özellikle sıcak yörelerde ve yaylalarda yaşayan akrep, zehirli ve öldürücü gücü ile korkulan bir hayvandır. Bu yönüyle akrep motifleri korku ve korunma ölüm, hastalık, acı, keder gibi anlamlara işaret etmektedir (Durul, 1977; Erbek, 1986). Çorum el sanatlarında akrep motifinin; ahşap oymacılıkta ve halı dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

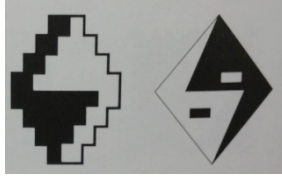
Fotoğraf 32. Akrep motifi (Erbek, 2002)

Fotoğraf 33. Halı ve ahşap baskı kalıpta akrep motifi

N. Aşk ve Birleşim

Aşk-birleşim, gece gündüz, ying-yang isimleriyle anılan motiflerin tarihi kökeni uzak doğu kültürlerine dayandırılmaktadır. Bu motif uzak doğu felsefesinin, bir anlamda da Çin’de ortaya çıkan Taoizm ve Konfüçyüizm dinlerinin sembolü olmuştur. Bu yönüyle acı-sevinç, gece-gündüz, kadın-erkek gibi zıtlıkların yaşamda birliğine ve her şeyin karşılığının bulunduğu, doğada tek ve karşılığı olmayan hiçbir şeyin bulunmadığına dikkat çekmektedir. Bu anlamda Anadolu’da aşkı, birleşimi sevgi ve bağlılığı ifade ettiği gibi yaşamın kutsallığını da anlatmaktadır (Erbek 1986). Çorum el sanatlarında aşk ve birleşim motiflerinin; örücülükte ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 34. Aşk ve birleşim motifi (Erbek, 2002)

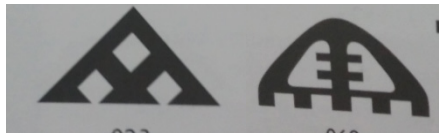

Fotoğraf 35. Kilim ve çorapta aşk ve birleşim motifi

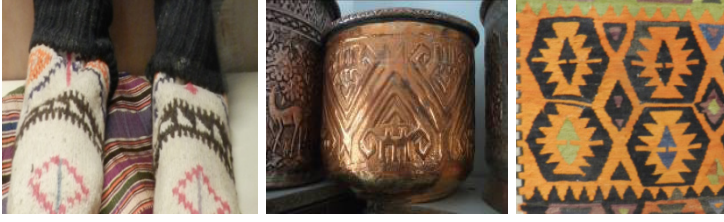
O. Muska ve Nazarlık

İçinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup, nazarı etkisiz duruma getirdiğine inanılan bir yazılı kâğıt veya nesneye muska ve nazarlık denilmektedir.

Nazar değmeden önce yapılan uygulamalardan biri de nazarlık ve muska taşıma geleneğidir. Nazarlık olarak bireyin omuzuna mavi boncuk, yedi delikli boncuk, hurma çekirdeği, kurt boncuğu ve kurt gözü, kartal pençesi, sarı kehribar, yılan kemiği veya kabuğu, kurt kemiği, balık kuyruğu küçük mavi boncuktan yapılan kertenkele, el şekli ve hamayıl, at nalı, boynuz, eski süpürge parçası, sarımsak, yumurta kabuğu, salyangoz, kertenkele kuyruğu, kaplumbağa kabuğu, üzerlik, darı taneleri, karanfil, çörek otu, köpek tüyü, yarasa iskeleti, kara boncuk, kurban gözü gibi nesnelere takılmaktadır (Erbek 2002). Çorum el sanatlarında muska ve nazarlık motiflerinin; örücülükte, bakırcılıkta ve kilim dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 36. Muska ve nazarlık motifi (Erbek, 2002)

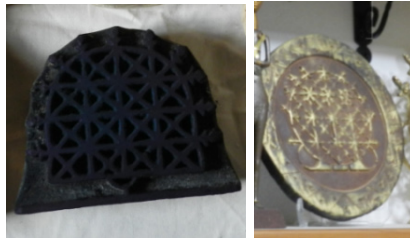
Fotoğraf 37. Çorap, bakır kaptı ve kilimde muska ve nazarlık motifi

Ö. Güneş Kursu

Hititlerde dinsel sancak olarak bilinen Güneş Kursu örneklerinde görülen çemberin “gökyüzünü” çifte boynuzun ise “dünyayı taşıyan öküzün boynuzlarını” simgeledikleri anlaşılmaktadır. Bazı dinsel sancakların çemberinde bulunan ışınlar da bu çemberin gökkuşağını betimlediğini kanıtlamaktadır. Dinsel sancaklardaki çemberi bezeyen üç başlı tomurcuklar da yeryüzündeki yeşilliğin, bitki örtüsünün varlığının bir çeşit yansımasıdır ve çember biçimli üç sallantı, çingirak görevini sağlamaktadır. Hitit rahipleri, dinsel törenlerde bir sopaya bağlı bu çemberleri salladıklarında çıkan ses ile tapıncılara yerine göre bir duanın bittiğini ve yeni bir ayinin başladığını haber vermektedir (Akurgal, 1995). Çorum el sanatlarında güneş kursu motifinin; ahşap baskıda, taş işçiliğinde ve bakırcılıkta kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 38. Baskı örtüde, pirinç ve bakır süs eşyasında güneş Kursu

Fotoğraf 39. Ahşap baskı kalıp ve taşta güneş kursu

P. Lale

Anadolu insanı, çevresinde gördüğü bitkileri motif hâline dönüştürerek hâli ve kiliminde kullanmıştır. Bunlardan biri olan lale motifi de güzellik ve Cennet sembolü olarak dokumalarda uygulanmıştır (Anonim, 2009). Çorum el sanatlarında lale motifi; ahşap oymacılığında, seramikte, yorgancılıkta, ahşap baskıda ve tekstil dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 40. Peşkir, yorgan ve baskı masa örtüsünde lale motifi

Fotoğraf 41. Sedefli rahle ve vazoda lale motifi

R. Karanfil

Anadolu el sanatlarında kullanılan bitkisel motiflerden biri de karanfil motifidir. Karanfil, motifleştirilerek Cennet sembolü olarak dokumalarda kullanılmıştır. Gül, karanfil, menekşe dağlarda yabancı olarak en çok rastlanan koku ve renklerinden dolayı çok sevilen çiçeklerdir. Karanfil çiçeği karşılıklı, ensiz, sivri yapraklı, düğüm düğüm, ince saplı, otsu bitkilerdir. Dalcıkların ucunda tek tek ya da topluca bulunan çiçekleri beyaz, pembe ya da kırmızı renklidir. Her çiçek bir çanakçık oluşturan dört burğu yaprakçığıyla belirgindir. Bahçe karanfili en ünlüsüdür. Bu karanfilin katmerli, yarı katmerli, alacalı ve hoş kokulu pek çok çeşidi vardır (Anonim, 2009). Çorum el sanatlarında karanfil motifi; çinicilikte, ahşap oymacılığında ve tekstil dokumacılığında kullanıldığı görülmüştür.

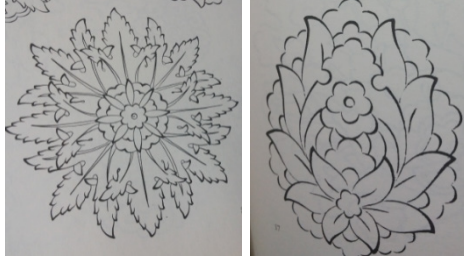

Fotoğraf 42. Ahşap baskı kalıbında, peşkir ve çini tablette karanfil motifi

S. Peuç ve Hatayi

Peuç, bitki kaynaklı olup, herhangi bir çiçeğin kuşbakişu görüntüsünün üsluplaştırılarak çizilmesiyle elde edilen motiflerdir.

Tezhip sanatının ana motiflerinden biri olan hatayi, muhtelif çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılması ile ortaya çıkan şekildir. Hatayi, “Hata” “hatay” “hitay” ve “huten” isimleriyle de anılmaktadır (Biral ve Derman, 2012). Çorum el sanatlarında peuç ve hatayi motifleri; tekstil dokumacılığında, bakırcılıkta ve ahşap oymacılığında kullanıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 43. Peuç ve hatayi motifi

Fotoğraf 44. Ahşap oymada ve peşkirde peuç motifi

Fotoğraf 45. Sedef kakma ahşap ayna kenarlığında ve bakır süs eşyasında hatayi motifi

SONUÇ

El sanatları ürünlerinin süslenmesinde kullanılan motifler, insanların, yaşadıkları olaylar karşısında duygu, düşünce ve yaşayışlarını yansıtan en önemli öğelerdir. Çorum el sanatlarında kullanılan motifler bu bağlamda incelendiğinde, Türk kültüründe önemli bir yeri olan hayat ağacı, eli belinde, koçboynuzu, bukağı, pıtrak, suyolu, çengel, göz, kurtağzı, tarak, yıldız, muska, penç, karanfil, lale, kuş ve Güneş Kursu gibi motiflerin kullanıldığı belirlenmiştir. Bu motifler bitkisel, hayvansal ve geometrik motifler arasında yer alan ve yaşamı simgeleyen motiflerdir. Yüz yıllar geçse de anlamları değişmeyen motifler el sanatlarının her alanında kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir.

Buna bağlı olarak kültürün devamlılığı, gelecek nesillere el sanatlarının ve motiflerin aktarılması ve yaşatılması açısından bu konuda yapılan çalışmalar çok önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, O. (1976), *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 424, 215, Ankara.
- ALDOĞAN, A. (1984) *Türk Kilim Sanatı*, Sanat Dünyamız, İstanbul. Sayı: 29, 14-15.
- ANONİM, (2007), Web Sitesi: [http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul,El_sanatları_teknolojisi_kilim_dokuma.Megep_\(mesleki_eğitim_ve_öğretim_sisteminin_güçlendirilmesi_projesi\)_93,Ankara.Erişim_Tarihi:05.11.2013](http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul,El_sanatları_teknolojisi_kilim_dokuma.Megep_(mesleki_eğitim_ve_öğretim_sisteminin_güçlendirilmesi_projesi)_93,Ankara.Erişim_Tarihi:05.11.2013).
- ANONİM, (2009), Web Sitesi: <http://www.sedefkar.com.tr/documents/bitkisel-motif-cizimi.pdf>. Erişim Tarihi: 12.02.2015
- ANONİM, (2011). *Karışık Motif Çizimleri*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı El Sanatları Teknolojisi.
- ANONİM, (2015). Web Sitesi: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384553>. Erişim Tarihi: 12.02.2015.

- ARLI, M. (1990). *Köy El Sanatları*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- ATES, M. (1996). *Mitolojiler, Semboller ve Halılar (koçboynuzu-elibelinde)*. Symbol Yayıncılık, 191, İstanbul.
- BİROL, A. İ., DERMAN, Ç. (2012). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, Kubbealtı Neşriyatı No: 26. 9. Baskı. İstanbul.
- BORATAV, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru*, Koç Kültür Sanat Yayınları, 383, İstanbul.
- CANAY, A. (2011). *Anadolu'da Üretilen Kilim Motifleri Ve Seramik Sanatında Yorumlanması*. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, 126, Afyon.
- DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yayımları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- DURUL, Y. (1977). *Yörük Kilimleri: Niğde Yöresi*, Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi: 6. 654, İstanbul.
- DURUL, Y. (1987). *Türk Kilim Motifleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 62. 104, Ankara.
- ETİKAN S., KILIÇARSLAN, H. (2012a). "Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi", Art- E. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 5 (10), 103-121.
- ERBEK, G. (1986). *Anadolu Motifleri Sergisi*. İzmir Alman Kültür Merkezi Yayınları. 46, İzmir.
- ERBEK, M. (2002). *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1998). *Anadolu Mitolojisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 284, İstanbul.
- GÖNÜL, M. (1965). "Eski Türk Halılarında Motif Çeşitleri ve Özellikleri", Sümerbank Dergisi. Apa Ofset Basımevi. İstanbul, 5 (49-52), 20-26.
- GÜMÜŞTEKİN, N. (2011). "Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(26), 103-118.
- KAYABAŞI, N., ERDOĞAN, Z. ve SÖYLEMEZOĞLU, F. (2011). *Türk El Sanatları*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Yayın No: 90. 142, Ankara
- SİNEMOĞLU, N. (1984). *Sanat Tarihi- Tarih Öncesinden Bizansa*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 422, İstanbul.
- ÖLMEZ, F. N. (2012). "Ölüm Olgusunun Türk Dokumalarına Yansıması", Defin. (Editör: Emine Gürsoy Naskali). Tarihçi Kitabevi. 543. İstanbul.

